

Bojan Korenini

Bolj resnično od resničnosti

Heinz Buddemeier:
Življenje v umetnih svetovih
Navidezna resničnost, videospoti in
vsakdanje gledanje televizije
Inštitut za trajnostni razvoj
Ljubljana, 1996, 111 strani

Današnja, s tehnološkim optimizmom prežeta družba se le redko sprašuje po stranskih učinkih in posledicah uporabe tehničnih novosti. Pri odnosu do tehničnih inovacij izhaja iz tihe predpostavke zgolj instrumentalne funkcije tehnike (Feenberg, Andrew, *Critical Theory Of Technology*, 1991 [WWW dokument]), torej prepričanja, da je tehnika le sredstvo za (lažje) doseganje nekega cilja; cilj pa je še pred nastopom neke tehnične inovacije oziroma je od nje neodvisen. Takšen instrumentalen odnos v sebi nosi idejo, da je vsa tehnika v bistvu dobra, stranski učinki, ki jih najpogosteje artikulira zdravstveni diskurz, pa se dojemajo kot

nekaj, kar bo z nadaljnjim razvojem tehnike preseženo. Drugi vidiki stranskih učinkov, na katere pogosto opozarja družboslovje (in tudi nova družbena gibanja), so marginalizirani, in kot navaja Buddemeier, pogosto izpostavljeni kritikam. Obsojajo jih predvsem sovražnosti do tehnike in kulturnega pesimizma, ki povečujejo staro in se upira novemu. Instrumentalnemu odnosu do tehnike, ki kot glavno merilo izpostavlja učinkovitost, se torej pridružuje prepričanje, da se mora družba, v imenu te učinkovitosti, prilagoditi tehničnemu razvoju. Prav tako posameznik.

Poleg posledic, ki sledijo iz nevprišeljive rabe novih tehničnih dosežkov in novih tehnologij, se Buddemeier osredotoči na nova področja realnosti, ki jih vzpostavljajo novosti tehničnega razvoja. Predvsem na področju množičnih medijev. Pri tem Buddemeier zavrne idejo množičnih medijev kot posrednikov, ki na nevtralen način prenašajo informacije do gledalca. Priказi v informativnih oddajah niso "okno v svet", niso podaljšek naših pomanjkljivih čutnih organov; daleč od tega. So umetno konstruirana področja resničnosti. Buddemeier množične medije obravnava kot tehnične sisteme, ki zaradi visoke stopnje kompleksnosti že kažejo značilnosti organizma.

In kakšni so množični mediji? Buddemeierjevo analizo, ki jo opravi na ravni oddaje, na primeru analize TV poročil, bi lahko morda razčlenili v tri ravni.

Na prvi ravni je bistven stil samega sporočanja. Ta stil se bistveno razlikuje od drugih stilov sporočanja (časopisnega, radijskega...) in je bistveno pogojen s samim medijem, prek katerega sporočanje poteka. Za umetni svet informativnih oddaj je značilna večplastnost, sestavljenost iz najrazličnejših elementov: slika iz televizijskega studia, slika s prizorišča dogajanja, originalni zvok, glas komentatorja, ki včasih prihaja tudi iz "offa", grafija... Ob tem je, kot Buddemeier pokaže na primeru mikroanalize prispevka v informacijski oddaji, hitrost menjavanja slik precejšnja, tako da ima gledalec vtis, da je videl nekaj zanimivega. Vendar, kaj je tisto, kar pokažejo filmski inserti v prispevku?

Mikroanaliza pokaže, da so slikovni prikazi informacijsko šibki, da praktično ne pokažejo ničesar, čeprav bi od slike pričakovali, da bo poglobila razumevanje povedanega, piše Buddemeier. Znajdemo se torej v situaciji, kjer je količina ponujenih informacij (zvok, slika, grafija) precej velika, končna informacijska vrednost tega pa je precej majhna; manjša kot pri časopisu.

Omeniti moram, da drugi avtorji v zvezi z razmerjem med govorno besedo komentatorja in filmskim prispevkom, torej sliko, ponujajo drugačne razlage, ki relativizirajo Buddemeierjevo razmišljanje. Dr. Jože Vogrinc tako razkriva drugačno funkcijo slike v TV poročilih. Kljub temu, da je lahko v posameznih primerih slika informacijsko šibka, opravlja pomembno funkcijo; služi kot dokaz za resničnost govornega. Ker sta slika in govor hkratna, dobi gledalec čutno nazorno potrditev, da je tisto, o čemer teče beseda, resnično. Slika torej avtentificira govorno besedo (Jože Vogrinc, predavanja na Filozofski fakulteti pri predmetu teorija televizije, 1996/97).

Buddemeier navaja še mnoge druge ovire pri razumevanju filmskih prikazov v poročilih; razdelitev gledalčeve pozornosti med gledanje in poslušanje, velika hitrost govornega, kratki govorni premori, oteženo kritično preverjanje slike zaradi uporabe specialnih snemalnih tehnik z uporabo širokokotnega ali teleobjektiva... Z uporabo takšnih snemalnih tehnik gledališče, kot ga doživlja gledalec, ni enako gledališču kamere, ki v realnosti beleži neko dogajanje. Oddaljeno dogajanje (npr.), ki ga opazuje kamera, gledalcu ni posredovano v totalnem planu, temveč v bližnjem planu. Bližnji plan pa je z vidika gledalčevega doživljanja prikazanega nekaj povsem različnega od oddaljenega totalnega plana. V realnosti, na lastne oči, "bližnji plan" ponavadi doživimo v stanju močnih emocij; ko se ljubimo ali na smrt sovražimo. Kamera torej bistveno "pregnete" realni svet; odslikave, ki jih ponujajo množični mediji, niso pristne odslikave realnega sveta.

Kot drugo raven Buddemeierjeve analize bi lahko obravnavali odnos medijev do realnosti,

ki jo le-ti poizkušajo odslikavati; odslikavati jo poizkušajo na način, ki ga narekuje imperativ objektivnosti novinarskega sporočanja.

V svetu se vsak dan zgodi veliko dogodkov, vendar le nekateri od njih postanejo novice. Ker so množični mediji, zlasti elektronski, finančno odvisni od oglaševalcev, morajo h gledanju pritegniti čim večje število gledalcev – zato imajo mediji velike apetite po objavljanju senzacionalističnih novic. Prav ti apetiti pa v veliki meri omogočajo manipulacijo z mediji. Buddemeier trditev podpre s primerom iz zalivske vojne: ameriška reklamna agencija Hill & Knowlton je od vladajočih kuvajtskih šejkov prejela nekaj milijonov dolarjev za to, da je medijem podtaknila lažno zgodbo o pomoru novorojenčkov. Namen te propagandne laži je bil, da v ameriški javnosti zbudi gnus in tako poveča možnosti za vstop ZDA v vojno proti Iraku.

V poskusu objektivnega odslikavanja realnosti se srečamo še z drugo zanko – dogodki-senzacije se zgodijo le zato, da bi mediji o njih poročali. Brez medijev se takšni dogodki ne bi zgodili. Obilico primerov lahko najdemo na področju terorizma.

Nekako podobno v svojem delu *The Unreal World of Television News* ugotavlja Henry Fairlie. Piše, da televizija v določenih situacijah preprosto ni sposobna posredovati realne odslikave sveta, saj že kamera s svojo prisotnostjo animira dogajanje. Tako se npr. demonstranti ob prisotnosti televizijske kamere odločajo za izgrede, pričnejo igrati za kamero. Po drugi strani pa televizija zelo rada prikazuje posnetke, ki prikazujejo akcijo. Na ta način se ustvarja videz večje intenzitete dogodka. Fairlie, Henry (ur. White Manning David), *Sight, Sound and Society, The Unreal World of Television News*, Beacon Press, 1986: 127.

Omeniti velja tudi odnos med realnostjo in medijsko realnostjo na mnogo bolj subtilni, neopazni ravni. Dogodki, ki se niso uspeli prebiti v medijsko posredovane novice, ne obstajajo; razen za ozek krog ljudi, ki so dogodku prisostvovali neposredno. Komaj preboj dogodka v novice mu podeli status realnega obstoja. Informacija o dogodku, podana v obliki novice,

lahko celo nadomesti druge informacije, ki izvirajo iz drugih virov, npr. iz medosebne komunikacije. Tako postane medijska podoba bolj realna od realnosti same. (Chomsky, Noam, *Media Control: The Spectacular Achievements Of Propaganda*, September 1991, Open Magazine Pamphlet Series.)

Ugotovimo lahko tudi, da so v televizijski informativni oddaji vse novice razvrščene v tematske sklope, ti pa so razporejeni po pomembnosti; tako se v začetku oddaje pojavljajo teme, ki so vezane na notranjo politiko, sledijo novice iz zunanje politike... novice iz kulture in na koncu, morda, ekološke teme ipd. Tematski sklopi se v oddaji pojavljajo v strogo določenem zaporedju, ki se lahko poruši le izjemoma; notranjepolitične teme so lahko s prvega mesta v oddaji izrinjene le ob npr. velikih škandalih ali naravnih nesrečah. Prav to zaporedje nam daje kanon za razumevanje pomembnosti posameznih tem (dr. J. Vogrinc 96/97).

V tretjo raven analize umetnih svetov, ki jih ustvarjajo mediji, bi lahko strnili Buddemeierjev opis vplivov umetno konstruirane medijske realnosti na gledalce. Ti vplivi so v prvi vrsti nedemokratični, saj oblikujejo javno mnenje na osnovi lažne propagande (kot v primeru zalivske vojne), prepričujejo z emocijami (bližnji plani, določeni koti kamere) in ne z argumenti... Buddemeier veliko pozornosti posveti pasivnosti TV gledalcev; trditve pa podkrepi zlasti z izsledki s področja raziskovanja človeških možganov (meritve možganskih valov, teorija hemisfer).

Buddemeier je avtor, ki rad zavzame radikalna stališča. Vzgoja za medije in razne oblike "medijskega opismenjevanja" poizkušajo omiliti vplive opisane medijske realnosti s pripravo gledalca na gledalsko izkušnjo; razumevanje odnosa med realnostjo in medijsko realnostjo, razumevanje mehanizmov konstrukcije pomenov in načinov kodifikacije realnosti naj bi bila orodja za obvladovanje popačene medijske realnosti. Buddemeier takšne ideje ostro zavrača, z razlogom, da takšni poizkusi pripeljejo le "do izida, da se oblikujejo iluzije v odnosu do temeljnih značilnosti medija". Takšno zavračanje je razumljivo ob upoštevanju izhodišča, ki pravi,

da tehnične odslikave sveta taisti svet zakrijejo in nas pri zaznavanju slednjega naravnost ovirajo (str. 32).

Če bi bile napovedi tehnoloških optimistov točne, bi morale biti z napredkom tehnike pomanjkljivosti sveta množičnih medijev presežene v svetu navidezne resničnosti. Zdi se, da je pasivnost televizijskih gledalcev z napredkom tehnike na neki način preseгла že televizija sama, s pojavom interaktivnih oddaj, kakršna je bila oddaja *Presodite na TV Slovenija*. V navidezni resničnosti pa lahko opazimo še radikalnejši prelom s pasivnostjo: funkcionalni interaktivnosti, kjer je sistem/program zgolj odgovarjal na uporabnikove zahteve, je sledila adaptivna interaktivnost. Zanj je značilno prilagajanje programa uporabniku, in sicer tako, da je meja med avtorjem in uporabnikom zabrisana; uporabnik lahko umetni svet, v katerega vstopa, spreminja po lastni želji.

Ker je bila knjiga *Življenje v umetni realnosti* napisana pred pojavom adaptivne interaktivnosti, moramo ob branju upoštevati, da se avtorjeve analize navidezne resničnosti nanašajo na funkcionalno interaktivnost. Takšni obliki interaktivnosti Buddemeier še vedno pripisuje značaj pasivnosti in doda: "Človek je v domišljinskem svetu, ne da bi zaposloval svojo domišljijo" (str. 88).

Primerjajmo umetni svet televizije in svet navidezne resničnosti še v eni točki. Če za televizijo (povečini) velja, da je antisocialen medij, ali lahko enako rečemo tudi za navidezno resničnost? V virtualnem svetu so vendar tudi drugi ljudje, z njimi prihajamo celo v interakcije; izkušnja v navidezni resničnosti ni robinzonska izkušnja. Kaj pa virtualni ljudje (programi), kot npr. virtualna psihologinja Eliza, številni virtualni zdravniki... Ali ne bo v prihodnosti navidezne resničnosti naseljevalo čedalje večje število virtualnih ljudi, se sprašuje Buddemeier. Ali so avtorjeve napovedi točne, preverite sami.

Knjiga Heinza Buddemeierja *Življenje v umetnih svetovih* je vsekakor vredna branja, saj navaja h kritičnemu premišljanju o tistem, kar ponavadi razumemo kot nevprašljivo. V navdušenju nad tehničnimi iznajdbami niti ne opa-

zimo, da so umetni svetovi, ki jih tvorijo tehnični sistemi, že kolonizirali naše vsakdanje življenje do te mere, da so naši izstopi iz teh svetov le še redki izleti v "umazano realnost".

Bojan Korenini

Nataša Velikonja

Pastorala ne ukine želje, pač pa želja ukine pastoralo

Dr. Dušan Rutar:
**TELO IN OBLAST - Sociologija in filozofija
telesa v XIX. in XX. stoletju**

Avtor Dušan Rutar že v *predgovoru* definira svoj tekst *Telo in oblast* (Založba Dan, Ljubljana 1995) kot marksistični in freudovski. Marksizem – kot teorija nelinearnega družbenega in zgodovinskega dogajanja – opredeljuje *bistvo* kot vedno zgodovinsko posredovano, *človeka* pa v navezavah z zgodovinskim kontekstom. Psihoanaliza se prav tako ukvarja s strukturnimi mehanizmi, ki so formalni pogoji človekove psihične ekonomije, in ugotavlja, da gre učinke makro ravni iskati na mikro ravni posameznika. Rutar, izhajajoč iz marksistične, psihoanalitske in foucaultovske analize, v omenjeni knjigi govori o ideoloških mehanizmih in načinih vzpostavljanja oblastnih odnosov prek teles žensk, norcev